

Kluby sportowe na ziemi stargardzkiej przed 1945 r. Przyczynek do historii sportu na ziemi stargardzkiej do 1945 r.

Dotychczas w polskiej historiografii Pomorza Zachodniego niewiele miejsca poświęcono dziejom sportu do roku 1945¹. Zdecydowanie więcej miejsca w literaturze przedmiotu znalazł sport powojenny². W badaniach nad historią Stargardu również niewiele miejsca poświęcono przedwojnemu sportowi. Zmiana przynależności państwowej Pomorza Zachodniego po zakończeniu II wojny światowej spowodowała, że na tym terenie powstały nowe polskie kluby sportowe, które nie kontynuowały tradycji działających tu wcześniej klubów niemieckich³. Należy jednak pamiętać, że część obiektów sportowych, które powstały w okresie przedwojennym i służyły klubom niemieckim, jest wykorzystywana dziś przez polskie kluby sportowe. Autorowi tego tekstu udało się do tej pory ustalić istnienie klubów sportowych na terenie Stargardu i powiatu szadzkiego, w następujących dyscyplinach: piłka nożna, lekka atletyka i piłka ręczna. Niniejszy tekst stanowi początek większego założenia, dotyczącego badań nad historią stargardzkiego sportu do 1945 r.

Zanim zaczęły powstawać pierwsze kluby sportowe na Pomorzu Zachodnim, prym wiodło turnerstwo, czyli różnego rodzaju ćwiczenia gimnastyczne, tj.: natarcie, ćwiczenia na drążku, na tyczce, na poręczach i woltyżerka⁴. Początki turnerstwa sięgają końca XVIII w., a jego pomysłodawcą był Friedrich Ludwig Jahn (1778-1852). To właśnie z jego inicjatywy w 1811 r. powstał pierwszy plac turnerski na Hasenheide koło Berlina. Pierwszy Niemiecki Festiwal Turnerski odbył się w Coburgu, trwał od 16

¹ Wśród polskich badaczy o sporcie na Pomorzu w okresie przedwojennym publikowali do tej pory przede wszystkim: prof. Henryk Laskiewicz, dr Miłosz Stepiński, prof. Włodzimierz Stepiński, Zbigniew Szafkowski.

² Dla przykładu: Z. Szafkowski, *Sport w Szczecinie w latach 1945-1980*, „Przegląd Zachodniopomorski”, 1993, z. 3, s. 137-171; Z. Szafkowski, *Początki sportu polskiego na ziemi koszalińskiej po drugiej wojnie światowej*, „Przegląd Zachodniopomorski”, 1995, z. 3, s. 233-245; Z. Szafkowski, *Żeglarstwo na Pomorzu Szczecińskim po drugiej wojnie światowej*, „Przegląd Zachodniopomorski”, 1996, z. 4, s. 169-181; Z. Szafkowski, *Kultura fizyczna w Łobzie po drugiej wojnie światowej*, „Przegląd Zachodniopomorski”, 1998, z. 3, s. 205-217; Z. Szafkowski, *Spółdzielczy Klub Sportowy „Czarni” Szczecin (1953-1989)*, „Przegląd Zachodniopomorski”, Szczecin 1999, z. 1, s. 143-167; Z. Szafkowski, *Sport w Stargardzie Szczecińskim w latach 1945-1999*, „Przegląd Zachodniopomorski”, 2000, z. 1, s. 147-179; Z. Szafkowski, *Gwardyjski Klub Sportowy „Arkonია” Szczecin*, „Przegląd Zachodniopomorski”, 2001, z. 2, s. 163-191.

³ Niemożliwym jest napisanie monografii o klubie sportowym na Pomorzu Zachodnim, którego historia zaczynałaby się w okresie przedwojennym i trwałaby do dnia dzisiejszego. Tak, jak ma to miejsce w innych polskich miastach. Dla przykładu: *RKS Radomiak Radom 1910-2010*. Praca zbiorowa pod red. S. Monika, Radom 2010; *Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” w Częstochowie w latach 1906-2006*. Praca zbiorowa pod red. T. Drozdek-Małołepszej, Częstochowa 2009.

⁴ W. Stepiński, *Początki zrzeszeń sportowych – związki gimnastyczne*, [w:] *Dzieje Szczecina 1806-1945*, pod red. B. Wachowiaka, Szczecin 1994, T. III, s. 277.

do 19 czerwca 1860 r. Wtedy to turnerstwo, które tworzyło więzy społeczne i budziło patriotyzm, przeżywało swój rozkwit. Powstawało wiele towarzystw i związków turnerskich, gromadzących w swoich szeregach młodzież i dorosłych. W Stargardzie pierwsze stowarzyszenie turnerskie powstało 2 lipca 1860 roku⁵. W 1868 r. w Weimarze powstało Niemieckie Turnerstwo, które zrzeszało w swych szeregach lokalne stowarzyszenia turnerskie z całego kraju. Jednak od chwili, gdy rozpoczęła się era wpływu angielskich wzorców na aktywność ruchową w Niemczech, turnerstwo, które było do tej pory dobrem narodowym, przybyli poważni konkurenci. Coraz większą popularnością zaczęły cieszyć się gry drużynowe tj. piłka nożna („przybycie” piłki nożnej na Pomorze Zachodnie kojarzy się z przyjazdem braci Schwant z Hamburga, około 1886 r.⁶), krykiet i rugby. Turnerstwo w tej rywalizacji musiało jednak ustąpić i w 1889 r. po raz pierwszy podczas zawodów turnerskich, pojawiła się piłka nożna. Pierwsze pozaturnerskie kluby sportowe zajmowały się krykietem i rugby. Pod koniec XIX w. zaczęły powstawać również pierwsze kluby piłkarskie⁷.

W 1912 r. rozpoczął swoje funkcjonowanie Stargarder Sport Club 1912 (Stargardzki Klub Sportowy – dalej SSC). Pod tym szyldem występowali piłkarze nożni oraz lekkoatleci. Wielosekcyjne kluby były w ówczesnych czasach normalnością⁸. Zdarzało się, że piłkarze nożni byli równocześnie lekkoatletami⁹. W dotychczasowych badaniach nad przedwojenną lekką atletyką, jak na razie wśród najlepszych niemieckich lekkoatletów brakuje tych, którzy pochodziliby ze Stargardu. Być może najbardziej znanym lekkoatletą, który miał w swoim życiu krótki epizod związany ze Stargardem, był dr Otto Peltzer, późniejszy reprezentant klubu Prusy Szczecin. Był jednym z najlepszych lekkoatletów niemieckich okresu międzywojennego, konkurentem Paavo Nurmięgo i Stanisława Petkiewicza, rekordzistą świata w biegach na 800 i 1500 metrów, doktorem socjologii. Po wojnie był dziennikarzem sportowym. W jednym z jego życiorysów jest wzmianka o tym, że od 13 roku życia uczęszczał do Szkoły Realnej w Stargardzie oraz, że ukończył ją z dobrym wynikiem¹⁰.

Zbigniew Szafkowski, w jednym ze swoich artykułów w „Przeglądzie Zachodniopomorskim”, opracował broszurę niemiecką, wydaną prawdopodobnie w 1945 r., która zawierała tabele z najlepszymi w historii Niemiec, wynikami niemieckich lekkoatletów, uzyskanymi do 1944 r. włącznie¹¹. Poszukiwał w niej lekkoatletów związanych z klubami szczecińskimi, a także z jednym klubem ze Stargardu – SSC. Na listach z wynikami znajdowało się 100 najlepszych wyników w danej dyscyplinie. Wśród nich znalazł się tylko jeden zawodnik klubu ze Stargardu – o nazwisku

⁵ *Festbuch zum XII Pommerschen Kreisturnfest des Turnkreises*, Stargard 1912, s. 20; H. Laskiewicz, *Ein Beitrag zur Geschichte der Körperkultur in Stettin bis 1945*, [w:] Pommern. Geschichte. Kultur. Wissenschaft, pod red. H. Wernicke, R. Gunnar Werlich, Greifswald 1996, s. 428.

⁶ K. Hasenjäger, *Anfang, Aufstieg und Ende des Fussballspiels in Pommern. Ein Überblick*, [w:] Pommern am Ball. Fussbalgeschichte einer ostdeutschen Provinz, Hamburg 1970, s. 10.

⁷ M. Stępiński, *Powstanie i rozwój piłki nożnej w Szczecinie do 1933 roku*, „Przegląd Zachodniopomorski”, Szczecin 2001, z. 1, s. 57; M. Stępiński, *Powstanie i rozwój infrastruktury piłkarskiej w Szczecinie do 1933 roku*, „Przegląd Zachodniopomorski”, 2000, z. 4, s. 162.

⁸ M. Stępiński, *Powstanie i rozwój piłki nożnej...*, op. cit., s. 65.

⁹ K. Hasenjäger, *Anfang, Aufstieg und Ende des Fussballspiels in Pommern. Ein Überblick*, [w:] Pommern am Ball, Hamburg 1970, s. 11.

¹⁰ *Die Pommern im Kampf um Olympischen Lorbeer*, „Die pommersche Strand-Diestel”, 1988, s. 18.

¹¹ Z. Szafkowski, *Rezultaty lekkoatletów niemieckich wywodzących się z klubów Szczecina, uzyskane przed 1945 rokiem*, „Przegląd Zachodniopomorski”, 2001, z. 3, s. 183-188.

Bergemann, który w pchnięciu kulą uzyskał wynik 11,50 m, co dało mu 92 miejsce na liście. Wynik ten uzyskał 7 września 1941 r. na zawodach w Berlinie. Warto tu zaznaczyć, że choć 92 miejsce wydaje się miejscem bardzo odległym, to w latach 20. i 30. istniało w Niemczech bardzo dużo klubów lekkoatletycznych, do których przynależało wielu zawodników. We wszystkich większych i mniejszych miastach istniały kluby lekkoatletyczne, czasem nawet po kilka, dla przykładu w Szczecinie było ich przynajmniej sześć. Pamiętać również należy, że w latach przedwojennych Niemcy stanowiły potęgę światową w lekkiej atletyce. Tak wysoki poziom sportowy sprawiał, że przynależność do pierwszej setki najlepszych wyników była niemalym osiągnięciem. W książce adresowej dla Stargardu z 1937 r. widnieje jedna osoba o nazwisku Bergemann. Jest to Robert Bergemanna, zamieszkały przy Pyritzer Strasse 37 (dzisiejsza ulica Mieszka I), handlującego wyrobami ze skóry, a także artykułami sportowymi¹². Wśród stu najlepszych zawodników w rzucie kulą nie ma żadnego innego zawodnika z Pomorza, a to może świadczyć o tym, że był to jeden z najlepszych kulomiotów na Pomorzu, jeśli nie rekordzista Pomorza w rzucie kulą do 1945 r.

Lekkoatleci SSC osiągnęli sukcesy w biegach długodystansowych. W zorganizowanych w Altdamm (dziś Dąbie - dzielnica Szczecina) w 1924 r. biegach przełajowych o randze okręgowej znakomicie spisali się stargardzcy biegacze, do których należały trzy pierwsze miejsca: Wichmann, Schönemann i Anroch. W ogólnej klasyfikacji punktowej zwyciężyła drużyna SSC¹³. Innym przykładem dobrego występu stargardzkich zawodników w regionalnych zawodach były mistrzostwa okręgu w 1928 r. w Szczecinie, gdzie w kategorii młodzieżowców (rocznik 1910-1911) na dystansie 3,6 km zwyciężył zawodnik stargardzkiego klubu – o nazwisku Klegien. W relacji sportowej dziennikarz określił zawodnika jako prowincjusza, opisał jego bieg jako znakomity, gdyż zwyciężył z przewagą 100 metrów nad drugim biegaczem. Dodał także, że stargardzki klub zawsze należał do czołówki w przełajach na Pomorzu¹⁴. Zawodnik o nazwisku Klegien kontynuował swoją karierę w barwach stargardzkiego klubu, występując w mityngach lekkoatletycznych w następnych latach i zajmując po raz kolejny czołowe miejsca w biegach długodystansowych¹⁵. Warte uwagi są także inne wyniki stargardzkich lekkoatletów, jak chociażby pierwsze miejsce na dystansie 100 metrów kobiet stargardzkiej zawodniczki o nazwisku Lübke na Mistrzostwach Pomorza w lekkiej atletyce w 1930 r¹⁶. Kolejna stargardzianka, panna Deveer, sklasyfikowana została na 3 miejscu w biegach długodystansowych na dwóch zawodach rozegranych w 1933 r¹⁷.

W najbardziej popularnej dyscyplinie sportu czyli piłce nożnej Stargard był reprezentowany przynajmniej przez cztery kluby. Pierwsza była Viktoria 1910 Stargard, drugi klub to Stargarder Sport Club 1912 (sekcja piłki nożnej), później powstał klub Keith Gneisenau (sekcja piłki nożnej) oraz LSV Stargard (LSV oznacza prawdopodobnie Luftwaffen Sportverein). Te liczby w nazwach klubów, to daty ich powstania. Umieszczanie dat w nazwach klubów w Niemczech przez długi czas było

¹² *Stargarder Adressbuch 1937*, Jg. 62., Stargard i. Pom. 1936, s. 193.

¹³ H. Firzlauff, *Pommern-Sport. Leichtathletik*, Hannover 1997, s. 4.

¹⁴ *Ibidem*, s. 77.

¹⁵ *Ibidem*, s. 122.

¹⁶ *Ibidem*, s. 104.

¹⁷ *Ibidem*, s. 141.

tradycją. Do dziś w Bundeslidze, czyli najwyższej klasie rozgrywkowej w Niemczech, drużyny piłkarskie posiadają te daty w swoich nazwach. Stargardzkie kluby zaliczane są do jednych z najwcześniej założonych klubów piłkarskich na Pomorzu. Kluby te rywalizowały w ramach Związku Bałtyckiego, przynależącego do Niemieckiego Związku Piłkarskiego (Deutscher Fussbal-Bund – dalej DFB). W 1913 r. do Związku Bałtyckiego przydzielono Pomorze, które stało się osobnym obwodem podzielonym na mniejsze okręgi. Jednym z takich okręgów był okręg stargardzki, do którego przynależały: Stargard, Pyrzyce i Dolice¹⁸. W szczecińskim Wydziale Piłki Nożnej, po 1913 r., we władzach znajdował się jeden z działaczy SSC Karl Huhn¹⁹.

Stargardzkie kluby piłkarskie nie odnosiły dużych sukcesów. Do finału mistrzostw Pomorza udało się dotrzeć dwukrotnie SSC w sezonie 1923/24 i 1924/25. Jednak dwukrotnie stargardzka drużyna przegrała z klubami ze Szczecina, które w tamtym czasie wiodły prym w regionie²⁰. Kilkakrotnie zostali wyróżnieni stargardzcy piłkarze, którzy grali w reprezentacji Związku Bałtyckiego, m.in. w pucharze następcy tronu, nazywanym później pucharem DFB. Byli to: w 1918 r. Murr z Viktorii i Nagel z SSC, w 1925 r. Reckemeyer i ponownie Murr z Viktorii. W latach 30. i 40. XX w. w meczach pucharowych, towarzyskich i turniejach w reprezentacji Pomorza kilkakrotnie grali Schmitz (Keith Gneisenau), Hildemann (Viktoria) i Dreher (LSV)²¹. Jeden z takich meczów, reprezentacji Pomorza i Meklemburgii został rozegrany w Stargardzie 27 lipca 1943 r. z okazji 700 rocznicy uzyskania praw miejskich²².

Prawdopodobnie w okręgu stargardzkim rywalizowała również drużyna SV Sturm Jacobshagen (dzisiejsze Dobrzany). Drużyna została założona w 1923 roku²³. Zakładało ją 24 członków tamtejszej organizacji turnerskiej, powstałej w 1898 roku²⁴. Uważali oni, że nadszedł czas na utworzenie w Jacobshagen samodzielnego klubu sportowego z sekcją piłkarską. Jednym z najaktywniejszych założycieli był Arthur Kohn a finansowo, szczególnie przy tworzeniu boiska piłkarskiego, drużynę wsparli kupiec Max Unger i bauer Karl Zühlke z Szadzka. Boisko znajdowało się najpierw na Saatziger Bergen. Po kilku latach drużyna doczekała się lepszego boiska, które zostało zlokalizowane na wzgórzu Eckenberg na terenie dawnego parku miejskiego w Dobzranach. Popularność drużyny spowodowała, że z czasem SV Sturm miał więcej członków niż związek gimnastyczny. Dzięki temu zostało utworzonych kilka grup, głównie młodzieżowych. Z czasem jednak sytuacja finansowa klubu uległa pogorszeniu, głównie ze względu na rozgrywanie meczów w Stargardzie, co wiązało za sobą pokrywanie kosztów dojazdów całej drużyny. Członkowie klubu postanowili wzmocnić budżet poprzez organizację spektakli teatralnych, w których aktorami byli piłkarze oraz ich narzeczone. Był to skuteczny sposób na zarobienie pieniędzy dla klubu, jeden z takich występów teatralnych drużyny SV Sturm odbył się nawet

¹⁸ E. Raatz, *Fussbal-Zentrum an der Oder*, w: *Pommern am Ball*, Hamburg 1970, s. 21; M. Stępiński, *Powstanie i rozwój piłki nożnej...*, op. cit., s. 70.

¹⁹ H. Laskiewicz, *Działalność ponadlokalnych agend kultury fizycznej na Pomorzu Zachodnim w okresie międzywojennym*, [w:] Państwo i społeczeństwo na Pomorzu Zachodnim do 1945 roku, pod red. W. Stępińskiego, Szczecin 1997, s. 331; *Pommern am Ball...*, op. cit., s. 161.

²⁰ M. Stępiński, *Powstanie i rozwój piłki nożnej...*, op. cit., s. 73.

²¹ *Pommern am Ball...*, op. cit., s. 142-155.

²² *Pommern am Ball...*, op. cit., s. 156.

²³ *Katalog Zabytków Powiatu Stargardzkiego*, pod red. M. Majewskiego, T. 1, Stargard 2010, s. 191; A. Kohn, *Jacobshagens SV Sturm*, [w:] *Pommern am Ball*, Hamburg 1970, s. 22.

²⁴ *Katalog Zabytków...*, s. 191.

w Suchaniu. Niestety, w okresie nacjonalnego socjalizmu drużyna została rozwiązana. Majątek oraz sprzęt klubowy został przejęty przez związek gimnastyczny²⁵.

Jak na razie niewiele wiadomo na temat stadionów w Stargardzie. W gazecie *Neues Pommersches Tageblatt* z 1929 r. znajduje się zapowiedź meczu pomiędzy Stargarder SC a Stettiner Sport Club. Miejscem rozegrania tego meczu miał być *Jahnsportplatz* czyli teren dzisiejszego stadionu lekkoatletycznego przy ulicy Sportowej²⁶. Prawdopodobnie w okresie przed 1945 r. stadion ten był główną areną zmagani piłkarskich oraz zawodów lekkoatletycznych organizowanych przez SSC. Na planie Stargardu Pharusa z 1936 r. znajduje się jeszcze jeden obiekt oznaczony jako stadion. Nosił nazwę *Eisenbahn Sportplatz* i znajdował się na terenie dzisiejszego stadionu piłkarskiego Błękitnych.

Omawiając piłkę ręczną trzeba na wstępie zaznaczyć, że przedwojenne zasady gry różniły się od dzisiejszych, m.in. mecze w Niemczech odbywały się na stadionie otwartym o rozmiarach zbliżonych do boiska piłkarskiego, stąd też ilość zdobywanych bramek była znacznie mniejsza niż w trakcie dzisiejszych meczów. Drużyny składały się z 11 zawodników. Na Pomorzu Zachodnim jeszcze na początku lat 60. XX w. istniały dwie odmiany piłki ręcznej, 11-osobowa z meczami na otwartym terenie i 7-osobowa halowa²⁷. Stargardzki klub z sekcją piłki ręcznej nazywał się MSV Keith Gneisenau²⁸. Określany był jako zespół wojskowy, a MSV oznacza - Wojskowy Klub Sportowy. Tenże klub brał udział w rozgrywkach regionalnych a rywalizował przede wszystkim z klubami ze Szczecina. Dysponuję dwiema tabelami ligowymi z roku 1933 i 1939²⁹. O ile jeszcze w 1933 r. stargardzki zespół zajmował w tabeli pierwsze miejsce i zakwalifikował się do rundy play-off, w której uległ drużynie Gryfa Szczecin 11-3, to w 1939 r. na koniec sezonu zajął ostatnie miejsce na 10 zespołów, nie odniósł zwycięstwa, tylko trzy razy zremisował. Keith Gneisenau Stargard nie był ujęty w tabeli w 1940 r., może to świadczyć o tym, że albo opuścił tą ligę i grał w niższej, albo też jego działalność została zawieszona bądź sekcja piłki ręcznej została zlikwidowana. W zestawieniu mistrzów okręgu, z którego wynika, że rozgrywki piłki ręcznej toczyły się do 1944 r. ani razu nie wymieniono stargardzkiej drużyny. Jednak zestawienie to nie jest pełne bo brakuje mistrzów z trzech lat: 1930, 1932 i 1933³⁰. Okręg Pomorze jako pierwszy wprowadził wyłanianie mistrza okręgu poprzez rundę play-off. Zwycięzca tych play-off reprezentował Pomorze w rozgrywkach międzyregionalnych i ogólnopolańskich³¹.

Autor ma świadomość, że niniejszy tekst nie wyczerpuje tematu i stanowi jedynie początek badań nad historią klubów sportowych na ziemi stargardzkiej do 1945 r. Z dostępnych dotychczas materiałów wynika, że stargardzcy sportowcy odnosili nieliczne sukcesy głównie na terenie Pomorza. Mogło mieć to związek ze znacznie mniejszymi finansami, jakimi kluby z Pomorza dysponowały, chociażby w stosunku do innych regionów Niemiec. I to mimo tego, że sport, również na Pomorzu, stawał się od końca XIX w. częścią życia społecznego i kulturowego. Kluby sportowe z Pomorza, nie związane z turnerstwem, dopiero po I wojnie światowej zyskały szerszą akceptację

²⁵ A. Kohn, op. cit., s. 22-23.

²⁶ Neues Pommersches Tageblatt, nr 258, 2.11.1929 r.

²⁷ A. T. Tomczyk, *50 lat piłki ręcznej na ziemi szczecińskiej*, Szczecin 2004, s. 24.

²⁸ W Stargardzie swoją siedzibę miał 9. Kołobrzeski Pułk Grenadierów Hrabiego Gneisenau (2. Pomorski).

²⁹ H. Firzlaff, *Handball in Pommern*, Hannover 1994, s. 4, s. 10.

³⁰ H. Firzlaff, *Handball...*, op. cit., s. 3.

³¹ H. Firzlaff, *Handball...*, op. cit., s. 1-4.

społeczeństwa. Dla wielu stawały się odskocznią od trudnej sytuacji ekonomicznej i politycznej państwa. Zwiększała się liczba ich członków, zarówno wśród dorosłych jak i młodzieży. W Stargardzie jak i na całym Pomorzu zapewne było podobnie.

Zusammenfassung

Stargarder Sportvereine vor 1945. Beitrag zur Stargarder Sportgeschichte bis 1945

In der polnischen Historiographie die Hinterpommern betrifft wurde bis jetzt nicht besonders viel Platz dem Mannschaftssport im damaligen Kreis Saatzig bis 1945 gewidmet. Mit diesem Text beginnt die Forschung über Sport in Stargard bis 1945. Im 19. Jh. überwiegen in Pommern Sportgesellschaften und Turngemeinschaften, während die ersten Sportvereine auf dem Gebiet des Kreises Saatzig Anfang des 20er Jahre des 20.Jhs. entstanden. Es überwiegen Sportvereine mit verschiedenen Sportarten. Zu den beliebtesten Sportarten in diesen Vereinen gehörten Fußball, Leichtathletik und Handball. Mannschaftssport im Kreis Saatzig war nicht nur durch die Stargarder Vereine vertreten, aber auch durch die Kreisvereine wie Sturm Jakobshagen (heute Dobrzany). Stargarder Mannschaften belegten selten die Spitzenplätze bei den Wettkämpfen, aber die einzelnen Sportler spielten in der pommerschen Fußballmannschaft oder befanden sich auf den ersten Plätzen in der Tabelle mit den besten Ergebnissen in der Leichtathletik.